

SLOJEVITOST NACIONALNE KULTURE

Nacionalna kultura nije monolit, već slojevita tvorevina, kao i nacija, koja je u sebi „razlomljena” na brojne socijalne slojeve. Marks čak govori o tome da privatni interesi dijele svaku naciju na onoliko nacija koliko ima odraslih pojedinaca. No, ovdje će se diferenciranost nacije i nacionalne kulture uopštiti kao: Podvojenost materijalne i duhovne sfere rada i stvaranja, nastale još klasnom diobom društva. Naime, čovjek kao sveukupnost društvenih odnosa proizvodi materijalna i duhovna dobra radi zadovoljenja raznovrsnih potreba. Društvena podjela rada dovodi do raspodjeljivanja rada u zasebne djelatnosti. Stvarna dioba, međutim, nastaje razdvajanjem na materijalnu i duhovnu sferu, jer tada svijest može da uобрази da je nešto drugo a ne svijest postojećoj praksi, da se emancipuje od svijeta i predje na stvaranje „čiste” teorije, teologije, filozofije morala itd, koji mogu doći u protivurječnost s postojećim prilikama, ali samo zato što su postojeći društveni odnosi došli u protivurječnosti s postojećim produkcionim snagama. Isto tako, to „u određenoj sferi odnosa jedne nacije može da se dogodi i usled toga što je protivurečnost nastala ne u toj nacionalnoj sferi, nego između te nacionalne svesti i prakse drugih nacija, tj. između nacionalne i opšte svesti jedne nacije” (Up. K. Marks — F. Engels, *O umetnosti i književnosti*, Kultura, Beograd 1960, str. 38).

Kulturna djelatnost je najčešće izjednačavana sa činom duhovnog stvaranja, bilo u posjedu vlasnika i vlastodržaca, koji su je, iz viška rada potlačene proizvođačke klase svedene na prostu radnu snagu, plaćali onima koji su je „božanskim darom” iz sebe izlučivali ili su ih unajmljivali da za njih rade po narudžbini, a sebi prisvajali pravo da stvaraju, ako su bili voljni i obdareni, odnosno pretežno kupuju gotovu robu, koriste je čuvaju ili upropašćuju.

Drugo, kulturno nasleđe, ukrštanje i međuuticaji mnogih kultura. Nacija ne stvara svoju autohtonu kulturu, koja je nastala samo u vremenu njenog konkretno — istorijskog trajanja, već autentičnu nacionalnu kulturu koja je sublimacija svih kulturnih vrijednosti nastalih: a) u istoriji, u preuzimanju i prevrednovanju kulturne baštine i tradicije, b) u doticanju sa kulturama drugih naroda i nacija, c) u osobenom transponovanju savremenog života u kulturne vrijednosti.

Određenoj nacionalnoj kulturi, prema tome, ne „pripada” samo ono što je u svom čistom etničkom, narodnosnom obliku nasleđivala iz prošlosti, pošto ni nacija nije samo etnička, već kompleksnija društveno-ekonomska, politička i kulturna zajednica, niti je kultura, kojoj je baštini, nastajala u sopstvenom zatvorenom krugu, već u mnogobrojnim uticajima, nakupljenim iskustvima i komunikacijama u slijedu i „slagaju” vremena, sa kulturama naroda koje je zaticala, nadjačavala ili pod njih potpadala, koje je asimilovala ili zajedno sa njima činila nove kolektivitete.

Treće, nacionalno — etnička heterogenost kulture. U svakoj državi, naporedo sa kulturom vodeće nacije koja se nameće ili prikazuje za jedinu pravu ili postojeću kulturu, opstoje i kulture nepriznatih nacija i etničkih grupa. Iako objektivno u nacionalnom i kulturnom pluralizmu, one bivaju podvrgnute asimilaciji, ali se u novije vrijeme „obnovom etnizma”, najčešće kroz borbu za kulturni identitet, postavljaju kompleksniji socijalno-politički programi i zahtjevi.

Četvrto, postojanje dvije kulture u svakoj naciji prema klasno-socijalnoj sadržini, nosiocima i usmjerenosti a ovdje pokušaćemo da naznači kako se može tumačiti da u svakoj nacionalnoj kulturi postoji više kultura.

Prema osnovnoj klasnoj podjeli u građanskim društvima se vjerovatno i globalno mogu razlikovati dvije suprotstavljene kulture. Čak i pojedini građanski teoretičari, u okviru svojih koncepata socijalne strukture, identifikuju određenu raslojenost kulture. Američki sociolog K. Gens primjenjuje teoriju stratifikacije strukturalističko — funkcionalističkog tipa i na kulturu, tačnije na diferencijaciju ukusa. Za njega, (a) visoki gornji slojevi imaju i visoku kulturu (umjetnost, muzika i književnost) koju stvaraju ili su njeni kritičari bogati ljudi sa univerzitetkim obrazovanjem. Njima se (b) približavaju pripadnici srednjih visokih slojeva koji koriste kulturna dobra visoke kulture, ali su najčešće potrošači kulture. Za razliku od njih (c) srednji

donji i donji slojevi su imaoi narodne kulture, kulture masa. Autori iz socijalističkih zemalja mahom razvijaju teze o klasnoj podvojenosti građanske, ali jednorodnosti socijalističke kulture. Prikazaćemo zato kako se u socijalizmu shvata i objektivizira postojanje više kulturne slojevitosti u jednoj naciji.

Dvojtvo nacionalne kulture

Teza o dvije kulture u svakoj naciji može se metodološki nastojati da dokazuje na osnovu identifikacije ponašanja određenih slojeva, institucija i pojedinaca prema kulturnom nasleđu i savremenosti. Zna se da je svojevremeno V.I. Lenjin resko opovrgavao liberalno-buržoasko parole o nacionalnoj kulturi. Sa gledišta klasne borbe protiv buržoasko parole o nacionalnoj kulturi zastupao je tezu internacionalne kulture, demokratizma i svjetskog radničkog pokreta. Jer, u to doba „U ime nacionalne kulture — Velikoruske, poljske, jevrejske ukrajinske i dr. — svršavaju reakcionarne i prljave poslove crnostotinaši i klerikalci a zatim buržuji svih nacija”. U istoriji poslije njega ponavlja se „lukavstvo uma” buržoazije, koja je pod nacionalnu kulturu podvodila, u stvari, interese vladajućih klasa.

Novija zbivanja i kod nas, najdrastičnije u doba „maspoka”, dovela su do protivrečnih situacija u kojima je parola nacionalne kulture upotrebljavana za sasvim praktične nacionalističke svrhe, vršeno nekritičko prihvatanje prošlosti i apsolutizovanje svega što je stvoreno u jednoj naciji, a obezvređivane vrijednosti drugih nacija. Takav pokušaj korišćenja i interpretacije nacionalne kulture nije razlog da se ona a priori odbacuje niti da se prema njoj podozrijeva, već da se sa društvene, klasne i ljudske suštine promišlja i vrednuje karakter i humanost nacionalnih kulturnih tvorevina. Uostalom odgovarajući bundovcima. V.I. Lenjin je tvrdio da „Internationalna kultura nije beznacionalna”. Dosljedan svom klasnom pristupu on je dokazivao da „u svakoj nacionalnoj kulturi postoje, makar nerazvijeni, *elementi* demokratske i socijalističke kulture, jer u svakoj naciji postoji i buržoaska kultura (a većinom i još crnostotinaška i klerikalna) — i to ne samo u obliku „elemenata”, nego u obliku *vladajuće* kulture”. Zato: „Ko brani parolu nacionalne kulture, tome je mesto među nacionalističkim malograđanima a ne među marksistima” (Up. V.I. Lenjin, Kritičke beleške o nacionalnom pitanju, *Sabrana dela*, tom XII Kultura, Beograd 1960, str. 284—287).

Lenjin je zaista bio izričit u negiranju buržoaskog koncepta odnosno praktične primjene pojma

nacionalne kulture, ali je iznalazio i napredne klasno-društvene svojstvenosti nastajuće demokratske, socijalističke i internacionalističke kulture radnih i eksploatisanih masa u svakoj naciji.

Koliko su ove Lenjinove teze važće za savremena socijalistička društva?

Ima nastojanja da se „monolitnost“, „homogenost“ određenog socijalističkog društva izvede i u „duhovnoj“ sferi kao jedinstvo kulture. Rijetko se gdje u napisima autora iz socijalističkih zemalja, sem kad se govori o „buržoaskim“ nacijama, uzima dvojstvo nacionalnih kultura. Većina sovjetskih autora, oslanjajući se na Lenjinove stavove prosto ponavlja tezu o dvije kulture u svakoj naciji. Osim toga, svi ponavljaju da je kultura internacionalna po sadržaju, a nacionalna po formi. Tražeći jednostavnije pojmove iz komplikovanog svrstavanja tipova nacija, sve ih grupišu u tri vrste: socijalno nejednorodne — u kapitalizmu, socijalno jednorodne — u socijalizmu, kao viši tip nacije, i nacije prelaznog tipa — formirane na „razvalinama kapitalizma“. Po njima, u socijalističkoj naciji se nacionalna kultura spaja u jedinstvo. (Up. D. M. Rogačev i N. A. Svjerdlin, Pitanja istorije, Moskva 1966.).

Sa tvrdnjom da su socijalističke nacije jednorodne ne slaže se M.S. Džunusov, za koga je puna socijalna jednorodnost nacija moguća tek u komunizmu. Ovaj autor ima pravo u osporavanju jednorodnosti tzv. socijalističkih nacija, jer je apriorno prihvatanje jedinstva, potpune harmoničnosti i homogenosti nacije u suprotnosti sa stvarnim stanjem, mada, s druge strane, nacije neće, bar u uobičajenom kategorijalnom poimanju, postojati u besklasnom društvu. A. G. Agajev je teze o dvije kulture u svakoj naciji primijenio na uslove kapitalizma u kome radnička klasa, antagonistička buržoaziji, stvara — proletersku nacionalnu kulturu. Postepeno se, prema njemu, formira zajednički folklor različit od seljačkog, te ideje, proklamacije, listovi u kojima se izražavaju pogledi radničkih masa o smislu života, o socijalnoj ulozi radnog čovjeka, o suprotstavljenim interesima najamnog radnika i kapitalista; budi se i učvršćuje socijalna psihologija proletarijata, a nastaju i posebni karakteri antagonističkih klasa, da bi se dostigla ideologizacija radničkog pokreta, a ideje marksizma — lenjinizama, proleterskog internacionalizma postale sastavni dio i teoretska osnova nacionalnih kultura. Zemlje, pak, u kojima se stvara socijalistička nacija, sastavljena iz prijelaznih klasa i socijalnih slojeva, karakteriše zajednica kulture, a socijalistička ideologija čini idejnu sadržinu nacionalne kulture. (Up. A. G. Agajev, Socijalistička nacionalna kultura, Politizdat, Moskva 1974. I dva rumunska autora,

Al. Tanase i Oltea Miscol, lenjinističku postavku o dvjema kulturama prevode „pre svega na njihovu idejnu sadržinu, jer unutar jedne kulture upravo idejno uslovljava smisao ostalih duhovnih vrijednosti”. Kako oni tumače, materijalni socijalistički odnosi uopšte određuju kulturu preko ideologije, koja je najneposrednije vezana za poziciju i interese klasa koje se bore (Up. Al. Tanase, Oltea Miscol, Humanističko — stvaralački smisao socijalističke revolucije u rumunskoj kulturi, Marksizam u svetu br. 4, 1976, str. 316). Međutim, klasnu strukturu socijalizma ne raščlanjuju, pa ni kakva se ideologija iz nje izlučuje da bi imala idejnu sadržinu „dvije kulture”.

Moglo bi se, naravno, dosta govoriti o tome koliko su samom pobjedom socijalističke revolucije, pa i određenim periodom socijalističke izgradnje nacije postale zaista jednorodne. Jer, kako i sami pojedini autori iz socijalističkih zemalja konstatuju, i u socijalizmu postoji heterogeno-klasna struktura, makar što je ona na državnoj svojini i promjenama koje izaziva tehničko-tehnološka revolucija u karakteru rada sve više „ujednačena”. Postavlja se otud pitanje da li je u socijalizmu nacionalna kultura — jedinstvena?

Radnička klasa jeste zvanično na vlasti, ali se u administrativnom socijalizmu praktično vlada u ime klase. Centralističko državno — partijsko upravljanje vrši se i u kulturi. Radnička klasa „proizvodi”, valjda „svoju” kulturu, ali i svi društveni slojevi, birokratija, tehnokratija, pogotovo inteligencija, makar je rasporedili na osnovne klase i slojeve ili posmatrali kao zaseban sloj, imaju „svoju” kulturu. Mogu li one, ako i u uslovnom smislu postoje kao određeni posebiti kulturni oblici, biti kroz naciju promeñnute u jednu kulturu?

Za nas je osobito značajno kako u socijalističkom samoupravnom društvu, situirati, potvrditi ili opovrći formulu i mogućnost egzistencije, preplitanja ili isključivanja dvije kulture u svakoj naciji, postoji li jedinstvena nacionalna kultura u svakoj naciji, može li se praviti razlika i distanca prema kulturnim tvorevinama iz prošlosti, koje pojedini slojevi sebi pripajaju i prisvajaju u sopstvenom interesu, odnosno što odbirom ulazi u savremenu nacionalnu kulturu, kako se u toj projekciji kombinuje „jugoslovenska kultura”? Čak ako bi se u vremenu odsječnijeg protivstavljanja etatističke i samoupravne usmjerenosti organizacije društva i mogla nalaziti reljefnija razlikovanja dvije vrste kulture u svakoj naciji, pitanje je kako u procesu i razdoblju kad se samoupravljanje odista uspostavlja u osnovni produkcionni odnos i globalni dru-

štveni sistem, — identifikovati dvije kulture u svakoj naciji?

Naravno, institucionalizovanje i, u procesu, ostvarivanje socijalističkog samoupravljanja zbiva se u spletu mnoštva protivurečnosti. U naporedom postojanju: a) ostataka starih klasnih struktura koje su obezvlašćene ali sa porivima ako uzmožnu da opet osvoje vlast, zatim tehnobirokratije, tradicionalističke inteligencije, i sve brojnije i društveno premoćnije radničke klase, b) sa postojanjem, još, privatno, grupno i državno-vlasičkim odnosa sa preovlađujućom, u zvaničnoj organizaciji i sve više u praksi, društvenom svojinom, — znači u uslovima složene i nehomogene socijalne strukture i „mješovitih” svojinskih odnosa, mogu da se traže osnove i za slojevito prepoznavanje neidentičnih kultura. Je li, međutim, dokazljivo da svaki socijalni sloj ima svoju zasebnu kulturu, koju on specifično proizvodi i koja se susrijeće, dodiruje, pa i prožima sa kulturama drugih slojeva, da li se iz njih procesom integracije a ne zbiranjem nadgrađuje nova — nacionalna kultura u kojoj svi imaju udjela i svi je smatraju svojom? Ako je svaka kultura, te i nacionalna, način života određenih društvenih grupa, pa one zajedno mogu stvarati zajedničku kulturu, koja je „prevodnica” u jedinstveni kulturni entitet? Dodaje li se tome da kultura nacije, uostalom, nije svedena na tvorevine sa nacionalnim predznakom niti je nacionalno najznačajnije samim sobom ono što se naziva tim imenom u određenom istorijskom trenutku ili društvenom sistemu, onda još mukotrpnije biva da se iznađe sva slojevitost nacionalne kulture.

Na slijedu Lenjinovih ideja, koji je nasuprot buržoaskoj zastupao internacionalnu kulturu demokratizama i svjetskog radničkog pokreta, a namjesto nacionalne kulture uopšte priznavanje, podržavanje i preuzimanje demokratskih i socijalističkih elemenata iz svake kulture, može se smatrati da je najvrednije humanističko i napredno što se stvara u jednoj naciji zaista prava nacionalna kultura. Otuda je, bez obzira kakve je ko našao odgovore o „brojnosti” nacionalnih kultura, Lenjinova tvrdnja uputna i danas za razumijevanje društvene suštine svake kulture.

Postoje dva sloja kulture u istom razdoblju u istom narodu (Miroslav Krleža). Slojevitost nacije i kulture proizilaze iz protivurečnog klasno-socijalnog bića svake nacije i njene kulture. Jer, otkad postoji, nacija je klasna zajednica, u kojoj se klasna borba vodi i u sferi kulture. Zato Miroslav Krleža i kaže da nema hrvatstva po sebi, kao takvog a nema ni hrvatstva koje će da pomiri hrvatskog kmeta sa hrvatskim grofom. Iako se različite klase ne izlučuju u

kulturi jedne nacije svojim tvorevinama kao odvojene i za sebe totalizovane posebnosti, ipak su u društvenom mjerilu moguća razdvajanja klasnih identiteta, namjera i dometa. Suprotstavljene klase su radi aktivulisanja i namećanja svojih klasnih interesa i ciljeva stvarale i koristile svoje kulturne organizacije i ustanove, ideologizovale stvarnost na način koji je opravdavao i racionalizovao klasne pobude. Intelligencija, u sastavu ili spolja, a u službi pojedinih klasa, proizvodi „kulturnu” svijest i djela za klasnu svrhu, ali pošto je „slika šira od ideje” može da nadjača usko klasnu tendenciju i kod pravog stvaraoca ishodi vrhunska umjetnička djela. (Klasičan primjer je Onore de Balzac, koji je htio da brani propadajuću vlastelu, a svojim romanima je uveliko doprinio da ona nestane, slično je i sa Servantesom, Geteom itd.).

S. Šuvar, oslanjajući se na Lenjinovu postavku da postoje barem dvije nacionalne kulture, buržoaska i proleTERSka — primjećuje da su „Mnogi danas skloni da ospore tu Lenjinovu konstataciju. No, istina je da svaka društvena klasa ima svoju kulturu, svaki društveni sloj svoju kulturu, svaka profesija svoju” (Dr. S. Šuvar, isto, str. 177). Šuvar smatra da u socijalizmu nacije prije svega treba da se oslobađaju lažne mitološke svijesti o sebi (na primjer mita o tisućljetnoj kulturi Hrvata), nasleđa iz „klasne povijesti, kada su hegemoni i u kulturi bile vladajuće eksploatorske klase, kada su one stvarale glavnu nacionalnu kulturu” (isto, str. 178). Iz klasičnog aristokratskog položaja kulture on izvlači i ponašanje: „duhovnih elita, koje i danas naciju manje—više poistovećuju sa sobom, a nacionalnu svijest i perspektivu sa svojom svijesću i perspektivom” (isto). Za nas je pravo pitanje — kako se u samoupravnom socijalizmu objektivizira i „ponaša” nacionalna kultura. U socijalizmu S. Šuvar vidi da odnosi treba da se uspostavljaju i razvijaju tako da obezbjeđuju: „slobodan razvitak svake nacionalne kulture, prevladavanje klasnih sadržaja, reakcionarnih sadržaja u nacionalnim kulturama snagom same nacije, zatim sve veće kulturno povezivanje i miješanje nacionalnih kultura na onoj opštoj osnovi koju bismo mogli nazvati općevječanskom, humanističkom tradicijom” (isto str. 172). Naravno, s tim se slažemo. No, ako je nacionalna kultura način života nacije, koja je to odlučujuća odrednica koja čitavu naciju prevodi na jedan način života.

Klasnost nacionalne kulture

U svakoj naciji objektivno postoji protivurečnost interesa pripadnika, slojeva socijalnih grupacija u njoj. Nacionalni interes nije prosti zbir interesa svih pripadnika nacije, a ni nacionalna

kultura samo mehanički spoj svih kulturnih vrijednosti koje oni stvaraju. Međutim, nije ni spiritualno sublimisanje duhovnih tvorevina ili vrhunaravno uopštavanje svega što nacija nasljeđuje i „sama” proizvodi. Realnu novu sadržinu dobijaju i nacionalni interes i nacionalna kultura ako se ispunjaju klasno-socijalnom i samoupravno-demokratskom supstancom interesa radničke klase. U samoupravnom socijalizmu, radnička klasa, nastupajući u svom pravom svojstvu vladaoca dohotkom i viškom rada koji stvara, postaje i stvarna vodeća snaga nacije, subjekt nacionalnih interesa.

Međutim, socijalna struktura ni samoupravnog društva nije jednorodna. Postoji radnička klasa, koja, iako unutar diferencirana i sa protivrečnim konkretnim interesima, ima jedinstven istorijski interes u oslobađanju rada i ukidanju svake klasne podjele društva. Postoji seljaštvo i određeni privatno-sopstvenički slojevi koji rade na ličnim sredstvima, zatim inteligencija, birokratija itd. Jugoslovenski sociolozi se međutim razlikuju u identifikovanju i klasifikovanju socijalne strukture kod nas.

Po klasičnoj formuli da ako postoji radnička klasa mora postojati i protivstavljena klasa, određeni naučnici konstruišu kontraklasu u koju obično uvršćuju birokratiju, dio inteligencije itd. Tako A. Dragičević zaključuje: „Ostajemo kod određivanja prirode socijalnih slojeva koji proizilaze iz podjele rada i konstatiramo da fizički radnici u društvenoj materijalnoj proizvodnji čine „radničku klasu”, a svi drugi društveni članovi — društvena administracija, tehnička inteligencija i osoblje društvenih službi — „kontraklasu” (Up. Dr A. Dragičević, „Radnička klasa u socijalističkom preobražaju društva”, u knjizi *Radnička klasa u socijalizmu*, biblioteka „Naših tema”, Zagreb 1969, str. 20). Izlaz iz klasnog društva on vidi u tome „što će svi pripadnici kontraklase ući obavezno u sastav klase” (isto, str. 31).

Sa konstrukcijama o „kontraklasi” polemisali su određeni autori, a i u zvaničnim dokumentima SKJ one se osporavaju. Izraz „kontraklasa” se naziva zavodljivom žurnalističkom formulom koja se može upotrebljavati samo kao „*terminus technicus*” za označavanje zbira socijalnih grupacija koje su van radničke klase. (Up. V. Goati, *Perspektive političke avangarde*, Komunist, Beograd 1972. str. 18.). U „Platformi za Deseti kongres SKJ” konstatuje se da je u nas bilo „dilema o tome kako može postojati radnička klasa kada je buržoazija razvlašćena i u osnovi likvidirana, te kada nema kontraklase” (Up. Platforma za Deseti kongres SKJ, Borba str. 15). Polemišući sa shvatanjima koja radničku klasu svode samo

---

na one koji obavljaju samo fizički rad ili uvršćuju sve koji rade u proizvodnom procesu, zastupa se gledište da je za klasnu pripadnost bitan položaj u produkcionim odnosima odnosno u raspolaganju uslovima, sredstvima i rezultatima rada. „U uslovima društvene svojine nad sredstvima za proizvodnju svi ljudi koji rade tim sredstvima i žive od svog rada čine osnovnu bazu radničke klase” (isto). U sastav moderne radničke klase ulaze slojevi inteligencije, a u nju takođe sve više prelaze i radno seljaštvo i radni ljudi koji ličnim radom na sopstvenim sredstvima stiču dohodak, pogotovo u promijenjenim produkcionim odnosima i sopstvenim samoupravnim udruživanjem i raznovrsnim dohodovnim povezivanjem sa udruženim radom.

Naglo raslojavanje sela i masovni prelazak u gradove učinio je da se stanovništvo koje živi od poljoprivrede smanji sa 75% na oko 30%. U društvenom biću radničke klase — na ubrzanoj industrijalizaciji, urbanizaciji i naučno-tehničkom napretku, a osobito u novim samoupravnim društveno-ekonomskim odnosima — nastale su velike brojčane i kvalitativne promjene. Radništvo je brojno veoma naraslo, postalo najbrojnija socijalna grupacija koja proizvodi 4/5 društvenog proizvoda. Ono je 70-ih godina činilo više od polovine sastava svih zaposlenih u društvenom sektoru, a u okviru njega je bilo 2/3 industrijskih radnika koji nastupaju namjesto ranijih pretežno zanatskih majstora. U tzv. nemanuelnom sastavu, inteligencija je dostigla polovinu, a u njoj isto toliko čini tzv. tehnički dio (Up. V. Milić, *Revolucija i socijalna struktura*, Mladost, Beograd 1978, str. 295.). Takva radnička klasa u procesu uzrastanja u modernu radno-proizvodnu i samoupravnu socijalnu skupinu, „apsolutnu stranu društva”, sve više opredjeluje sadržinu autentične nacionalne kulture, postajući i nosilac stvarnih nacionalnih interesa. No, i u samoj radničkoj klasi iako ima jedinstven istorijski interes postoje određene protivrečnosti djelova prema razlikama u podjeli rada, uslovima sticanja dohotka, kvalifikacijama, visini ličnih dohoda itd. Određene suprotnosti konkretnih interesa postoje između djelova radničke klase i seljaštva, zanatlija itd., ali se oni razrešavaju na samoupravni demokratski način. Istovremeno, pored ostataka razvlašćene klase, odn. starih klasnih struktura protiv kojih se vodi klasična klasna borba, a koji još, makar u parčićima traju u svijesti, odnosima i ponašanju, djeluju nove klasno-socijale protivrečnosti nastale usljed tehnobirokratskog monopola nad sredstvima za proizvodnju i upravljanja društvenim poslovima, državno, ili grupno-vlasničkog tipa. J. B. Tito je na Desetom kongresu SKJ konstatovao da najveću opasnost za socijalizam i samouprav-

ljanje predstavljaju tehnokratizam i birokratizam, sa nacionalizmom, liberalizmom i dogmatizmom kao svojim ideološkim paravanima (Up. J. B. Tito, Borba za dalji razvoj socijalističkog samoupravljanja i uloga SKJ, Komunist, Beograd 1975, str. 35.). Iako razvlašćene u ekonomskoj sferi i moći političkog posredovanja, tehnobirokratske grupe nastoje da održe ili obnove svoje upravljačke pozicije. Od radničke klase se još otuđuje, naročito etatizovanom akumulacijom za investicije, zamašan dio viška rada i njime samovlasno raspolaže u još postojećim centrima finansijske i političke moći. Uprkos zvanične institucionalne samoupravne organizacije odlučivanja i delegatskih skupština, udruženi radnici nemaju kontrolu ni uticaj na obim i namjenu značajnog dijela dohotka koji se izdvaja za zajedničke i opšte društvene potrebe. Sukobi na toj osnovi imaju ili mogu imati klasni karakter. Međutim nijesu dokazljiva, poprije lansirana, shvatanja da se kod nas bila formirala „nova klasa” antagonistička radničkoj klasi; sporna je i konstrukcija o tzv. kontraklasi kao zasebnoj socijalnoj grupaciji u bloku suprotstavljenoj konkretno-istorijskim interesima radničke klase, ali se nije još dostigla kakvih mišljenja ima, ni samo čista slojevna izdiferenciranost koja bi bila bez primjesa klasnih elemenata, niti su, pogotovo, sve socijalne skupine već stopljene u novu jedinstvenu kategoriju radnog naroda.

U jugoslovenskom društvu egzistira složena i protivrečna klasno-socijalna struktura, sa premoću radničke klase i radnih ljudi, ali i težnjama određenih socijalnih skupina da uspostve ili zadrže svoje monopole upravljanja. Osobena klasna borba se vodi prvenstveno oko toga ko će raspolagati viškom društvenog rada, i u konkretnim radnim sredinama, i u globalnim nacionalnim odnosno republičko-pokrajinskim i jugoslovenskim razmjerama. Nacionalna kultura je u supstratu protivrečnih odnosa takođe u sebi „razlomljena”, ali na samoupravnim proizvodnim odnosima, društvenosti svojine i dohotka, na ravnopravnom društveno-ekonomskom položaju radnih ljudi i na radu kao mjerilu vrijednosti svih, sve više izrasta samoupravna kultura. Koliko se u svakoj naciji i narodnosti budu iščišćavali ostaci ili novonastali sastojci društveno-antagonističkih odnosa, a radnička klasa faktički osvajala odlučivanje o cjelokupnom dohotku koji stvara i svim društvenim poslovima, društveno grupisanje i udruživanje ljudi popimalo univerzalnije oblike, utoliko će se i nacionalna kultura podruštvljavati u svojstvima autentične ljudske kulture. No, za sada se čini uputno da se razdvajaju i razlikuju posebni entiteti u nacionalnoj kulturi prema poziciji društvenih slojeva makar radi prepoznavanja karaktera i funkcije određenih tvorevina i insti-

tucija, iako se time automatski ne dolazi do pouzdanog razumjevanja dvojnosti nacionalne kulture, ali se svakako a priori ne može prihvatiti da je ona sva nacionalno jednorodna, istovjetna, sasvim podudarna svim pripadnicima i neprozirno kompaktna, stopljena u jednost. Vjerovatno se može uopštiti da kultura svake nacije ima istovremeno i slojevitost, specifičan nacionalno-društveni izraz, i univerzalnost po vrijednostima koje daje, nastavlja i osvaja.

U vrednovanju kulturnih tekovina i vrijednosti izražava se, prema tome, klasni odnos. Klasici marksizmu su, uostalom, odmjeravali kulturne vrijednosti nastale u ljudskom društvu prvenstveno sa stanovišta revolucionarnog radničkog pokreta i klasnog interesa proletarijata. Tako je F. Engels shvatao da bi se ono što stvarno vrijedi u istorijski naslijeđenoj kulturi — nauka, umjetnost, oblici ophođenja itd. — ne samo održavalo, nego pretvorilo iz monopola vladajuće klase u zajedničko dobro cijelog društva, a zatim i dalje usavršavalo (Up. K. Marks — F. Engels, O umetnosti i književnosti, isto, str. 100). V. I. Lenjin je bio veliki protivnik građanskog koncepta i duha kulture, ali se nije slagao ni sa prolektovskim konstrukcijama. Ako se može Lenjinov stav primijeniti i na društvenu sadržinu nacionalne kulture onda ona niukoliko ne odbacuje najdragocjenije tekovine ranijih epoha nego usvaja sve ono što je bilo od vrijednosti u više od 2000 godišnjem razvitku ljudske misli i kulture (Up. V. I. Lenjin, O književnosti, Kultura, Beograd 1949, str. 174). Svojstveno je pogotovo radničkoj klasi da preuzima sve ono napredno što je stvoreno u prošlosti, da koristi tekovine svih kultura svih naroda i da danas teži da se sve humane i napredne kreacije neposredno ugrađuju u kulturnu bit nacije. Utoliko je to mogućnije što radnička klasa postaje vodeća društvena snaga nacije i ona, a ne koji drugi društveni slojevi, izražava, nosi i ostvaruje zajedno sa svim radnim ljudima, autentični nacionalni interes.

U novim uslovima samoupravnog udruženog rada, naučno-tehničkog revolucionisanja proizvodnih snaga i formiranja, umjesto tradicionalnog zanatskog majstora modernog industrijskog i ukupnog društvenog radnika, uvođenja slobodne razmjene rada i novih odnosa ujedinjenosti svih sfera društvenog rada i stvaranja, svakako u protivrečnim procesima, vjerovatno ne bi bilo dovoljno da se samo po spoljnim oznakama klasno socijalnog grupisanja vrši svrstavanje u različite kulture u istoj nacionalnoj kulturi. Međutim, svi oni koji teže da zadrže svoje monopole vladanja i duha objektivno su zastupnici i „proizvođači” odnosa i djela suprotnih autentičnoj samoupravnoj nacionalnoj kulturi. Bilo

da za svoje potrebe izabiraju i nameću kao jedina vrijedna djela iz prošlosti ona koja su prikladna određenim grupama ili slojevima da održavaju svoje privilegovane pozicije ili se takva djela podstiču i kreiraju u iste svrhe, čine, bez sumnje, tvorevine koje se ne bi mogle „umetnuti“ u savremenu humanističku nacionalnu kulturu. Tvore li, onda, posebnu kulturu u okviru jedne nacije?

Kultura se ne izdvaja u zaseban „sprat“ društva koji bi po standardnoj podjeli na bazu i nadgradnju bio u „vrhovima“ društvene strukture, već se nalazi u svim društvenim procesima, odnosima i oblicima, pa sa samosvojnostima koje u još postojećoj podjeli rada imaju „kristalizovane“ kulturne tvorevine, institucije i djelatnosti. Pretpostavljena posebna kultura određenih slojeva izvan radničke klase i radnih ljudi ili nastojanje da ona sebe prikazuje za vrhunsku kulturu, protivstavlja je zaista demokratskoj samounravnoj kulturi, mada sebe nudi za jedinu pravu nacionalnu kulturu. Utoliko je delikatnije razlučiti tradicionalističke nanose ili novoprodukovane umjetnine koje dobijaju oblička i „misiju“ nacionalno-kulturnih dobara i dometa, i vrednovati ih kako im i koliko im pripada, bez nacionalnih oreola. Pošto se, tako istorijsko i savremeno iskustvo obilato potvrđuju, nacionalni medijum može vješto iskorišćavati da se u ime tobože nepatvorenih nacionalnih interesa prometnu i provedu interesi užih grupa, izvodljivije je utoliko da se nacionalno odjenu i samo time nametnu i određene nevrijedne „umjetničke“ književne, likovne, muzičke itd. tvorevine. Ne samo u ekstazama nacionalističkih euforija, kada se pokušalo da u sasvim klasno političke svrhe izdvoje i nametnu za sjevrijedne nacionalne tvorevine određena djela i ličnosti sa neznatnim kulturnim vrijednostima, jer su „oprobane“ nacionalne svetinje, tako i u svakodnevici ima nesustalih pokušaja da se nastavlja mitomanski odnos prema određenim tvorevinama iz prošlosti ili da se onima koja se tekuće stvaraju pridaju uzvišeni nacionalni sjaj. Otuda ima razloga da se i danas u slijedu Lenjinovih ideja i savremenih razvojnih potreba objektivizira i dvojnost i slojevitost nacionalnih kultura.